

Csepeli György, Murányi István, Prazsák Gergő megjelent könyve az *Új tekintélyelvűség a mai Magyarországon* címet viseli. Alcíme: *Társadalmi csoportok hierarchiájának látásvizsgálatai*. A könyv az ELTE TáTK és a Debreceni Egyetem munkatársainak 2010–2011-ben végzett kutatását mutatja be a tekintélyelvűségről. Hasonló kutatást a XX. század első felében végzett Adorno és munkatársai Németországban.

A szerzők kérdőíves, fókuszcsoportos és kvalitatív kutatásuk eredményét teszik közzé. Céljuk a XXI. század világában megvizsgálni, milyen mértékben jellemzi tekintélyelvűség a mai magyar társadalmat, Adornóék korához képest változott globális helyzetben. Akkor a társadalom a hagyomány alapján szerveződött, ami a tekintélyre alapozott. Ez az új kutatás a kelet-európai társadalmi viszonyok légkörében vizsgálja a tekintélyelvűség helyzetét. A szerzők véleménye szerint egy új tekintélyelvűség figyelhető meg, céljuk pedig ennek tüneteit, lehetséges magyarázatait ismertetni a hozzárendelt gondolkodásmód vizsgálatával mennyiségileg és minőségében.

A szerzők egy olyan Európában végezték kutatásuk, ahol gond a család fogalmának alkotmányba foglalása, az kritika tárgya, az államfogalom pedig a nemzetállam, és föderális állam fogalma között keresi értelmezését. A polgárok egy asszertív Európát remélnék. Az EU-ba kíváncsi magyarok ellenben csalódtak. Gyógyírkeresésük¹ létező állapot! Következménye a magyaroknál, akárcsak más kelet-európai polgároknál, a II. világháború után, a háborúval és kommunizmussal megszakadt demokratikus fejlődés reprodukálása, annak jellemzőivel. Az emberek a maguk eltévedt bizonytalanságában fogódzót keresnek. Nem mindenki képes tárgyilagosan tudomásul venni (még huszonöt évvel a rendszerváltás után sem) a felelősséget is, a jogok mellett. A nagyszülők világához visszacsatolás állapotában pedig kézenfekvő a másságot okolni minden nehézségért. A könyv megírása utáni időben jelentkezett egy új, ezen állapothoz mellérendelt kérdés: Nyugat-Európa polgárai is miért radikalizálódnak, miközben a kelet-európai, tekintélyelvűség felé fordulokat kritizálják?²

Az említett választási eredmények csak megerősítik a szerzők intuícióját! A könyvben vizsgált tekintélyelvűség vizsgálata időszerű. A szerzők ennek két típusát különböztetik meg. A korábbi, Adornóék idejéből az ún. klasszikust, ami a II. világháború egyik táptalaja volt, valamint az „új tekintélyelvűség”-et. A kutatás a magyar nemzeti tudat változásaira is rávilágít. Különösen odafigyelnek a szerzők a cigányokkal és a zsidókkal foglalkozó előítéletekre és sztereotípiákra. Három mintát elemeznek. Egy 1000 fős minta az ország felnőtt lakosságára volt

1 Magában hordozza a tévedést, mert csak az csalódik, aki rosszul mérte fel a kiindulási helyzetet. (bm)

2 Lásd a 2014 május 25-én lezajlott EP-választások eredményét. (bm)

reprezentatív, míg további 100-100 fő egy nemzeti radikális és egy civil környezetvédő szervezet tagjaiból került ki.

A zárt gondolkodás (Kruglanski 2005), az előítéletek (Csepeli 1998) alapvető fogalmak a tekintélyelvűségek tárgyalásában. Az előítélet az oka a különböző másságok elutasításának. A zárt gondolkodású egyének előítéletet gyártanak valamilyen megfontolásból, aztán azok ellen nyilvánulnak meg, akik ellen az előítéletek megfogalmazódtak, elfelejtve az előítélet születésének körülményeit (Csepeli 1998)³ Gordon W. Allport 1977-ben megalkotta a „fokozatossági” modellt, amely szerint az előítéletekesség öt egymásra épülő fokozata különböztethető meg: 1. szóbeli előítéletekesség; 2. elkerülés; 3. hátrányos megkülönböztetés, elkülönítés, kirekesztés; 4. fizikai agresszió; 5. üldözés és kiirtás. Allport szerint ezek a gondolatok a mindenkori személyiség érzelmi és motivációs világában jelen vannak. Az 5. fokozat miatt, már csírájukban, kezelni kell az előítéleteket, amikhez társul a szterotípia (Hunyady 1997), és a szociális kategorizáció (Tajfel 2006) A szerzők kutatása a kezelés első lépése. Feltárják a helyzetet.

Magyar viszonylatban számtalan előzménye van az előítélet-kutatásnak. Heller Ágnes 1966-ban megjelent könyvében, a *Társadalmi szerep és előítélet*ben elméletileg visszahozta az előítéletek témáját. Szerinte mindennapi praxis, tehát társadalmi probléma is (Heller 1996).

Fábián Zoltán szerint már a nyolcvanas évektől megfigyelhető volt a tekintélyelvűség, az autoritarizmus témájának feleledése a társadalomtudományok különféle területein. A politikai kultúra magában hordozza a történelmet. A közép-európai régió a kommunizmus évei után demokratizálódna, de nincs hozzá demokratikus szocializálódott kultúrája. Státustalanság, identitásvákuum, gazdasági esélytelenség, új szabályozón, norma perturbáció vált általánossá. Régi magatartásformák éledtek fel, amik a szovjet rendszer korában rejtve maradtak. (Fábián 1999).

Márkus Mária *Büszkeség és előítélet* című tanulmányában (1967) a Bogardus-féle társadalmi távolság skálát használta. Már évtizedekkel ezelőtt magyar nacionalizmusról írt. Józsa Péter szintén Bogardus-skálával dolgozott 1979-ben. Hankiss és Manchin 1976-os eredményei szerint főként a vizsgált segéd munkásoknál volt megfigyelhető előítéletes gondolkodásmód.

Az előítéletek rendszeres tanulmányozása a rendszerváltás után kezdődött meg Kelet-Európában, országonként eltérő hangsúlyokkal.

A Csepeli, Murányi, Prazsák könyv kilenc részből áll. Elméleti úton közeledik a tekintélyelvűséghez. A család és az állam fogalmától indulva tárgyalja a tekintélyelvűség és a szociális környezet befolyását az előítéletek ébredésére. A freudo-marxizmus által a XX. század első felében leírt elmélet értelmében a társadalmi meghatározottság a családban formálódik belső meghatározottsággá. Így magyarázzák a „tekintélyelvű” és a „demokratikus” személyiségek kialakulását.

A „család” csoportszerű fontosságát az állam megjelenésétől számítják. A szerzők Arisztotelész a *Politika* című művével érvelnek, a városállam működésére hivatkozva. Szerintük az állam minden családba betelepül azzal, hogy az államnak a kicsinyített képe a család, amelyik meg akar felelni a neki hátteret biztosító államnak.

3 Az előítéletek egyik amerikai vizsgálata (Horowitz 1947) szerint az 1936-os lakosság 10%-a kimutathatóan negatívan megkülönböztetett volt. (bm)

A modernizációt Európában indítják, a versenyhelyezethez kapcsolják. Ez meglepő. A keresztény hagyományokra épülő Európa, hogy lett versenyelméletre alapozó?

Hová lettek a bibói *szabadság kis körei*? Kérdések, amikre a civil világ épülhet, amikre érdekes magyarázatokat kap az olvasó.

Bibó István gondolataival „közösségi hisztériaként” írnak a szerzők a nemzeti közösséget ért megrázkódtatásról. Nem ez zajlik ma Magyarországon, vagy Görögországban ahol még megalapozottabb? Vagyis: „*illuzionizmus, bűnbakkeresés és az elégtétel hajszolása. (...) E virtualitás felismerését azonban lehetetlenné teszi a közösségi hisztériát fenntartó társadalom kommunikációs szerkezete. A magot a nyilvános kommunikációt uraló vak, ádáz, korlátolt és öncsaló személyek képezik, akik monopolizálják a közönség figyelmét (Bibó, 1986). Az illuzionista, vágyteljesítő, öncsaló üzenetek befogadására eleve fogékony közönség tagjainak fogékonyságát fokozza a „hallgatás spirálja”, melynek hatásaként a közönség tagjai a valóságosnál nagyobbban észlelik a hisztérikusok józanokhoz viszonyított arányát (Angelusz 2000).*” (konfliktuskutato.hu)

A két tekintélyelvűséget bemutatják a szerzők a könyvben, ahol a meghatározás mellett, helyet kapnak a következő elméletek: Wilson-Patterson Konzervativizmus Skála (Wilson-Patterson Conservatism Scale), a Rettegéskezelés elmélete (Terror Management Theory), az ambivalens előítélet (rasszizmus) amerikai elmélete, az értékelméletek közül kiemelhető a Rokeach elmélet. A kutatott mintáknál foglalkoznak a magas rituális sűrűséggel, a zárt csoportos életformával, a szociális dominanciával, a rendszerigazolással.

Az autochton tekintélyelvű rendszerek létalapja (úgy nemzeti, mint birodalmi államban) és a globalizáció viszonya is érdekes gondolat a könyvben, hasonlóan a *Gemeinschaft* értékek megújulásához.

A könyvben olvasott gondolatok végkicsengése hogy a tekintélyelvűséggel számolni kell. Az emberek közösségekben biztonságosabban érzik magukat.

– *Miért?! – A válaszadás egy megfigyelő, helyzetismertető survey vizsgálatnak nem feladata. – Ez jó vagy nem? – A jó és a rossz viszonylagos helyzetfüggő fogalmak, és a szerzők – sem valamikor Adorno, sem ma Csepeli, Murányi és Prazsák – viszonyítási alapot nem jelölnek ki. Céljuk bemutatás, elemzés. Az olvasók döntése mire használják a kapott információkat, ami a helyzethez képest, – amelyikben használják az információt – lehet jó, vagy lehet rossz.*

A borító képe indulásból azt sugallta, katonásdit játszó nőkről lehet majd olvasni a könyvben. Sőt, némi aggódás kötődhet a borító térképéhez, a zászlóhoz! Megjegyzéseket, a revizionizmustól féltők rosszallását válthatja ki, pedig a lapokon éppen az alapul szolgáló előítéleteket bontogatják, elméleti síkon. Harcos feministákról sincs szó, inkább támasz-, közösség-, hovatartozás keresőkről.

A hagyományos család krízise következményeiben rajzolódik ki. A szerepét betöltő, egyedet elindító családról jelentkeznek gondolatok az oldalakon, a nyugati kultúrkör fogalmait használva.

Hiányzanak a visszakapcsolások a menedzsment elméletek fele. Nincs ismételt pontosítva mire szükséges a tekintély az adott struktúrákban. Arra sincs részletes leírás, milyen viszonyban vannak a megfigyelt helyzetek a jogrenddel. Nem is szükséges a könyv szemszögéből. A feminizmus gondolatvilágához kapcsolás során jelentkeznek az előbbi hiányok, mert a feminizmus is sokkérdéses. Függetlenül a tárgyalt kortól, a hozzá tartozó társadalmi rétegződéstől, kultúrától. Ak-

kor válik nevesített irányzattá, amikor a demokratikus jogállamok kezdnek kialakulni, a jogalkotás pedig *megfelelkezik* minden *hegemon férfi* típustól eltérő személy jogokba helyezéséről.

Csepeli–Murányi–Prazsák *Új tekintélyelvűség a mai Magyarországon* című könyve ijesztő hasonlatokra vezet rá a figyelmünk, az Adornóék kutatása és a mai kutatás párhuzamos tárgyalásával. Remélhetőleg az Adornóék idejében létező német kultúra és gazdasági erő hiánya, a szócstaták szintjére szorítja a mai tekintélyelvűség negatív részeit, ezeknek sikerül „védőoltási lázként” elmúlniuk.

A könyv bemutatja a kommunista zsákutcai út megtevése utáni magyarországi polgárok tekintélyelvűséghez viszonyulását a minták alapján. A kutatás eredményei számomra azt mondják, a társadalom tehetetlenségi ereje nagyobbnak bizonyult, mint ahogy 1990–ben az EU országok becsülték. Bár kapcsolódtak a volt szocialista országok, nem képesek egy autonóm egyedekre épülő, demokratikus társadalmi, gazdasági szerveződésre. Az átvett demokratikus fogalmakat nem képesek a nyugatiakhoz hasonlóan megélni, szükségük van a helyettük gondolkodó tekintélyt viselő támaszra. Az már csak ráadás, hogy a nyugati állampolgárok is ehhez az állapothoz közelednek⁴.

IRODALOMJEGYZÉK

ALLPORT, Gordon W.

1977 *Az előítélet*. Gondolat, Budapest.

CSEPELI, György.

1998 *Előítélet és antiszemitizmus*. József Műhely Kiadó, Budapest.

FÁBIÁN, Zoltán

1999 *Tekintélyelvűség és előítéletek*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.

HANKISS, Elemér – MANCHIN, Győző

1976 Szempontok az élet „minőségének” szociológiai vizsgálatához, In: KÖRÖSI, J. (et alii): *Valóság*. 1976. június, Hírlapkiadó Vállalat, Budapest, 20–35.

HELLER, Ágnes

1966 *Társadalmi szerep és előítélet*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

HOROWITZ, Eugene A.

1947 Development of attitudes towards Negroes, *Readings in Social Psychology*, Henry Holt and Company, New York.

HUNYADY, György

1997 A nemzeti identitás és a sztereotípiák görbe tükre. *Új Pedagógiai Szemle*, 10. sz. Budapest, 45–49.

JOST, John T.

2003 *Önalávetés a társadalomban: a rendszerigazolás pszichológiája*. Osiris Kiadó, Budapest.

4 Érdeklődéssel hasonlítanám össze a magyarországi mintákhoz hasonló eredményeket, más országokban észlelt egyidejű eredményekkel. Kelet- és Nyugat-Európa államaiban egyaránt érdekes lenne a témában *survey* kutatás. (bm)

JÓZSA, Péter

1979 *Ideológiai áramlatok városi ifjúságunkban II.* Világosság a Tudományos és Ismeretterjesztő Társulat 20, 3, Budapest, 173–181.

KRUGLANSKI, Arie W.

2005 *A zárt gondolkodás pszichológiája.* Osiris Kiadó, Budapest.

MÁRKUS, Mária

1967 Büszkeség és előítélet. In: HERMANN, I. (et alii): *Valóság* 1967. április, Hírlapkiadó Vállalat, Budapest, 63–66.

TAJFEL, Henri – BILLIG, M. G. – BUNDY, R. P. – FLAMENT, C.

2006 Social categorization and intergroup behaviour. *European Journal of Social Psychology*, Volume 1, Issue 2, John Wiley&Sons Ltd, 149–178.